

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.5.25

Ruslan Kotelevskiy, Judge of the Court of Appeal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1558-6449>

Court of Appeal of Odesa oblast, Ukraine

GUARANTEES OF VICTIMS' RIGHTS IMPLEMENTATION (OF BOTH NATURAL AND JURIDICAL PERSONS) IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Руслан Котелевський, суддя апеляційного суду

Апеляційний суд Одеської області, Україна

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ (ФІЗИЧНОЇ ТА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

The article studies the issue of implementation of victims' rights (natural and juridical persons) and types of harm as a basis for granting victim's status to a natural or juridical person in criminal proceedings, as well as the mandatory participation of defense counsel on the free of charge basis to protect the rights and interests of victims.

It is noted that although the status of a juridical person as a victim was standardized with the adoption of the Criminal Procedural Code in 2012, other problematic issues remain that require further scientific research, including limiting the grounds for recognizing a juridical person as a victim only in case of property damage.

It is emphasized that the recognition of a juridical person as a victim only in case of property damage caused by a criminal offense, violates its legal rights and interests and contradicts the objectives of criminal proceedings regarding the protection of a person from criminal offenses, protection of rights, freedoms, and legitimate interests of all participants to criminal proceedings, as well as the application of the due process to each participant.

It has been concluded that the concept of "causing physical harm" is fully covered by the concept of "causing moral (non-property) harm" and they duplicate each other. Therefore, in order to unify the concept of "harm to a natural or juridical person," it is considered reasonable to state part 1 of Article 55 of the Criminal Procedural Code as follows: "Victims in criminal proceedings may be a natural or juridical person, to which a criminal offense caused moral (non-property) and/or property damage". The author emphasizes that among a number of issues that require active academic research and appropriate proposals aimed at improving the provisions regulating victim's procedural status, the issue of representation of the victim, in general, and provision of free legal aid and appointment of a counsel to the victim, in particular, should be separated.

Emphasis is placed on the fact that the Criminal Procedural Code does not provide for the right to mandatory participation of a defense counsel on a free basis in order to protect the rights and interests of the victim, which puts them in an unequal position comparing to other participants in criminal proceedings, such as suspect, accused, defendant, justified, etc.

The proposal has been proved that in order to ensure active protection of the victim's interests, the grounds for the obligatory participation of a defense lawyer (attorney) in criminal proceedings should be provided.

Keywords: victim, procedural status, natural person, juridical person, moral harm, physical harm, property harm.

Питання визначення процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні залишається на сьогодні досить актуальним та привертає увагу науковців і практиків.

Відповідно до чинного законодавства України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди¹.

Серед науковців, які досліджували процесуальний статус потерпілого суттєвий внесок зробили такі вчені-процесуалісти, як С.А. Альперт, Л.В. Брусніцин, В.В. Вандишев, В.В. Введенська, О.В. Волколуп, Л.В. Головка, М.І. Гошовський, К.Ф. Гуценко, Т.М. Добровольська, П.С. Елькінд, О.О. Зеленіна, З.З. Зінатулін, Л.Б. Зусь, Л.Д. Кокорев, В.М. Кудрявцев, О.П., В.О. Лазарева, О.М. Ларін, П.А. Лупинська, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, Я.О. Мотовіловкер, І.Л. Петрухін, В.М. Савицький, О.В. Суслін, Д.П. Чекулаєв, М.О. Чельцов та інших.

Метою статті є визначення окремих аспектів заподіяння шкоди, як підстави для надання статусу потерпілого у кримінальному провадженні, фізичній або юридичній особі, а також дослідження питання обов'язкової участі адвоката у кримінальному процесі з боку потерпілого.

До прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України у науковому середовищі точились жваві дискусії щодо доцільності /недоцільності надання статусу потерпілого юридичній особі. Зокрема висловлювались такі пропозиції: що потерпілим від злочину може бути тільки фізична особа².

Т.І. Присяжнюк зазначає, що потерпілим визнається фізична особа, якій безпосередньо злочином заподіяно шкоду (або існує загроза її заподіяння), на підставі чого вона набуває право вирішувати питання про кримінально-правові наслідки вчинення злочину³.

Питання визначення потерпілим не лише фізичної, але й юридичної особи також були предметом наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних науковців, які зазначали, що потерпілим може бути не тільки фізична, але й юридична особа, якій злочином безпосередньо заподіяні моральна, фізична або майнова шкода чи створена реальна небезпека її заподіяння⁴ та при цьому повинні бути порушені чи поставлені під загрозу в результаті вчинення злочину її права й охоронювані законом інтереси⁵.

Виходячи із визначення злочинного діяння як посягання на право, охоронюваний інтерес, життя, на правове благо, у своїх дослідженнях, присвячених правовому статусу потерпілого, ще на початку ХХ століття вчені зазначали про те, що належати ці інтереси можуть певній особі, фізичній або юридичній, або окремим спільнотам у державі, всьому суспільству, або, нарешті, державі як юридично організованому цілому⁶.

Г. Крайник обґрунтовує необхідність визнання потерпілими, крім фізичних і юридичних осіб, різні соціальні об'єднання, а також державу та суспільство⁷.

Отже, з прийняттям КПК України 2012 року, хоча і було унормовано статус юридичної особи як потерпілої особи, але залишились інші проблемні питання, що потребують здійснення подальшого наукового пошуку.

По-перше, не зрозумілим залишається питання, чому законодавець обмежив підстави визнання юридичної особи потерпілим лише за умови завдання їй майнової шкоди?

Треба визначитися з тим, що юридичній особі може бути завдана і немайна (моральна шкода). Так, якщо звернутись до змісту пункту 4 статті 23 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, то можемо констатувати, що моральна шкода полягає у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Аналізуючи роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4, «під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. < <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>>.

² Сидоров, Б.В. (1998). *Поведение потерпевших от преступления и уголовная ответственность*: диссертация доктора юридических наук. Казань, 16, 67.

³ Присяжнюк, Т.І. (2006). *Институт потерпевшего у криминальному праві України*: автореферат дисертації кандидата юридичних наук. Київ, 15.

⁴ Минская, В.С., Чечель, Г.И. (1988). *Виктимологические факторы и механизм преступного поведения*: монография. Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 10, 13-14.

⁵ Батюкова, В.Е. (1995). *Потерпевший в уголовном праве*: диссертация кандидата юридических наук. Москва, 34, 38.

⁶ Таганцев, Н.С. (1994). *Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая* : в 2 т. Москва: Наука, т. 1, 33-34.

⁷ Крайник, Г. (2007). Питання щодо потерпілого від злочину, передбаченого статтею 272 КК України. *Вісник прокуратури*, 9, 44.

інших осіб. Відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків¹.

Під немайною шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності.

Комплексному вивченню теоретичних, законодавчих і прикладних питань, пов'язаних із захистом прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні приділено увагу в монографічному дослідженні С.Є. Абламського. Під поняттям «потерпілий» автор пропонує розуміти фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральну, фізичну та майнову шкоду і юридичну особу, якій завдано майнову шкоду або підрив діловій репутації, а також державу в особі її компетентних органів, яким завдано матеріальну шкоду та приниження авторитету².

Поділяючи думку щодо необґрунтованості позиції законодавця щодо визнання потерпілим юридичну особу лише за умови заподіяння майнової шкоди, якій злочинними діями завдано шкоди Л.А. Гарбовський, Г. В. Дідківська та В.В. Топчій вважають, що не зрозумілою залишається позиція законодавця щодо юридичної особи, якій злочинними діями завдано шкоди діловій репутації. Іноді ці збитки можуть у разі перевищувати матеріальну шкоду³.

Таким чином, визнання юридичної особи потерпілою лише у випадку заподіяння їй кримінальним правопорушенням майнової шкоди порушує її законні права та інтереси і суперечить завданням кримінального провадження в частині захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури.

Не менш спірним є визначення частини 1 статті 55 КПК України потерпілим фізичної особи, а саме: потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

Так, якщо звернутись до змісту положень статті 23 ЦК України, то можемо констатувати, що моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна⁴.

Відповідно до вищезгаданої постанови Пленуму Верховного Суду України «під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб». Відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків⁵.

¹ *Постанова про судову практику справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди 1995* (Пленум Верховного Суду України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>>.

² Абламський, С.Є. (2015). *Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні* монографія. Харків: Панов.

³ Гарбовський, Л.А., Дідківська, Г.В., Топчій, В.В. (2018). *Правовий статус потерпілого у кримінальному процесі України*: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 57.

⁴ *Цивільний кодекс України 2003* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1003-05>>.

⁵ *Постанова про судову практику справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди 1995* (Пленум Верховного Суду України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>>.

Таким чином, на наш погляд, поняття «заподіяння «фізичної шкоди» повністю охоплюється поняттям «заподіяння моральної (немайнової) шкоди» та дублює одне одного.

Отже, з метою уніфікації поняття заподіяння шкоди фізичній або юридичній особі вбачається за доцільне викласти частину 1 статті 55 КПК України у такій редакції: «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної (немайнової) та/ або майнової шкоди.

Серед ряду питань, що потребують активного наукового пошуку та внесення відповідних пропозицій, спрямованих на вдосконалення положень, що регламентують процесуальний статус потерпілого, слід відокремити питання представництва інтересів потерпілого взагалі та надання безоплатної правової допомоги – призначення захисника потерпілому, зокрема.

Слід зауважити, що ряд досліджень було присвячено питанням представництва інтересів потерпілих осіб у кримінальному процесі, зокрема у своєму дослідженні «Законне представництво у кримінальному процесі України» В.В. Самолук розглядає питання, пов'язані із з'ясуванням юридичної природи законного представництва у кримінальному процесі, з'ясовує коло обставин, необхідних для виникнення законного представництва у сфері кримінального судочинства, досліджує сукупність ознак, які визначають місце та роль законного представника у процесі та характеризують його як самостійного суб'єкта процесуальної діяльності. Крім того, розглядаються питання особливостей здійснення законного представництва потерпілого, цивільного позивача на всіх стадіях кримінального судочинства¹.

Відповідно до статті 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав².

Таким чином, зазначене конституційне положення має кореспондуватись з аналогічним законодавчим положенням, яка має гарантувати будь-якому учаснику кримінального провадження право на залучення адвокатів для надання ними правової допомоги. Водночас, КПК України такого права для потерпілого не передбачає.

Так, відповідно до статті 58 КПК України потерпілого у кримінальному провадженні може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

У свою чергу відповідно до статті 45 КПК України – захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Статтею 52 КПК України передбачено випадки обов'язкової участі захисника. Так, участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного. В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою; щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад; щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності; щодо реабілітації померлої особи – з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи; осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове

¹ Самолук, В.В. (2005). *Законне представництво у кримінальному процесі України* : дисертація кандидата юридичних наук. Київ, 2.

² *Конституція України 1996* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 3.

провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення та у разі укладення угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості – з моменту ініціювання укладення такої угоди.

Таким чином, законодавець ставить не у рівні умови вищезазначених учасників кримінального провадження у захисті своїх прав та законних інтересів по відношенню до потерпілого.

Слід наголосити, що злочин у більшості випадків – соціальний акт двостороннього характеру, жертва злочину з точки зору соціально-правової та моральної оцінки злочинного діяння, його значущості та наслідків для суспільства й окремої особистості заслуговує не меншої правової уваги, ніж особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину, а правовий статус потерпілого не може бути ущербним порівняно зі статусом обвинуваченого¹.

При цьому, саме потерпілому, а не підозрюваному, обвинуваченому, підсудному завдано шкоду, причому ця шкода має реальний, конкретний характер, тоді як стосовно обвинуваченого будь-які несприятливі наслідки, що є результатом кримінального судочинства, мають лише ймовірний характер. У зв'язку з цим треба підтримати позицію тих науковців, які наголошують на потребі подальшого розширення прав потерпілого² і на необхідності забезпечити розумний і справедливий баланс прав і інтересів обвинуваченого та потерпілого, який зараз відсутній³. При цьому першочерговою проблемою слід вважати проблему забезпечення прав потерпілого, що повністю узгоджується з тенденціями у розвитку правозахисного законодавства⁴.

Науковці наголошують на підпорядкованому становищі потерпілого: на стадії досудового розслідування функція потерпілого практично здійснюється лише за допомогою слідчого, отримуючи свій зовнішній вираз у процесуальних документах, які ним складаються. В більшості кримінальних проваджень потерпілі поводяться пасивно, сподіваючись, що їхні права та законні інтереси захистять органи, які проводять розслідування, і суд⁵.

Зауважимо, що на сьогодні, у переважній більшості слідчих бракує досвіду. Також відсутній чітко вироблений алгоритм координації між органами правопорядку. Розслідування кримінальних правопорушень, які за своєю суттю потребують вагомої правової оцінки, поглиблення в спеціальне законодавство і оперативного проведення численних слідчих розшукових або негласних слідчих дій, з метою аналізу ситуації та збору доказової бази, мають низький рівень якості, що звичайно позначається на захисті прав та законних інтересів потерпілих.

Статтею 56 КПК України передбачено право потерпілого подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази. Але чи може потерпілий максимально використати це право? Очевидним є той факт, що поданню будь-яких доказів у кримінальному процесі передує процес збирання таких доказів.

Водночас механізм збору таких доказів, крім питання отримання тимчасового доступу до речей і документів, що також знаходить опір у системі органів правопорядку та суду, останнім часом фактично в КПК України не передбачено, – так само як і виконання інших процесуальних дій потерпілим, спрямованих на притягнення особи до відповідальності.

З метою отримання таких доказів законодавцем в кримінальному процесуальному законі передбачена можливість отримання тих чи інших речей та документів на підставі ухвали слідчого судді. Але ж хто може подавати такі клопотання? Чи входить до кола таких осіб потерпілий? З огляду на постановлене судове рішення – ні!

Так, зі змісту постанови колегії Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02 квітня 2020 року у справі №161/19398/17, провадження №51-8733км18 вбачається, що потерпілий подав клопотання слідчому судді про надання доступу до речей

¹ Корнуков, В.М. (2005). Обеспечение и защита прав личности как основная задача и концептуальная основа реформирования российского уголовного процесса. *Актуальные вопросы обеспечения прав личности в уголовном судопроизводстве*. Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратов. гос. акад. права», 16.

² Сергієнко, В. (2002). Деякі аспекти захисту прав потерпілого у кримінальному процесі. *Вісник прокуратури*, 4, 30.

³ Гошовський, М.І., Кучинська, О.П. (1998). *Потерпілий у кримінальному процесі України*. Київ: Юрінком Інтер, 101; Мельников, Н.В. Уголовное преследование – самостоятельная государственно-властная деятельность прокуратуры по обеспечению прав и свобод граждан. *Государство и право*, 3, 24.

⁴ Сим, А.В. (2006). *Функция охраны прав и свобод личности в современном российском государстве*: автореферат диссертации кандидата юридических наук. Москва, 26-27.

⁵ Костюченко, О.Ю. (2005). *Апеляційне оскарження судових рішень в кримінальному процесі України*: дисертація кандидата юридичних наук. Київ, 133.

і документів. Слідчим такий дозвіл було надано. Водночас прокурор, вважаючи таку ухвалу незаконною, оскаржив її в апеляційному порядку. Надаючи оцінку позиції прокурора, Касаційний кримінальний суд вказав, що за ч. 1 ст. 160 КПК України **сторони** кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України сторонами кримінального провадження є, зокрема, з боку обвинувачення – слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України. Такими випадками є: відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді, коли потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді (ст. 340 КПК України); 2) зміна прокурором обвинувачення і поставлення питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, коли потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі (ст. 338 КПК України).

В усіх інших випадках потерпілий не є стороною кримінального провадження і займає самостійну позицію як учасник кримінального провадження.

Таким чином, у постановленому рішенні зроблено висновок про те, що потерпілий не має права звертатися до слідчого судді з клопотанням про надання тимчасового доступу до речей і документів, оскільки під час досудового розслідування він не є стороною кримінального провадження, а слідчий суддя відповідно не має права надавати такий дозвіл¹.

Отже, якщо сторона з боку обвинувачення – слідчий, керівник органу досудового розслідування або прокурор не зацікавлені у зверненні з відповідним клопотанням до слідчого судді, а потерпілий немає матеріальної можливості залучити захисника в якості свого представника, а у кримінальному процесуальному Законі право на залучення захисника на безоплатній основі не передбачено, постає питання – чи можливо за таких умов забезпечити виконання завдання кримінального провадження, визначеного у статті 2 Кримінального процесуального кодексу – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження?

На наш погляд, цілком очевидним є те, що з метою надання можливості активного захисту інтересів потерпілого в кримінальному провадженні слід передбачити обов'язкову участь захисника з боку потерпілого у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. У цьому випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу потерпілого. В інших випадках обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні: щодо осіб, які є потерпілими у віці до 18 років, щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад; щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, – з моменту встановлення цього факту; щодо осіб, які з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо дієздатності; щодо осіб, які є інвалідами 1 або 2 групи; щодо осіб похилого віку щодо осіб, які є учасниками бойових дій; щодо осіб, які належать до малозабезпечених сімей; щодо осіб, які надають соціальні послуги; щодо осіб, які належать до багатодітних сімей; щодо осіб похилого віку; щодо осіб, які залучені до участі у кримінальному провадженні як правонаступники у разі смерті потерпілого внаслідок кримінального правопорушення; у разі укладення угоди про примирення та у разі невиконання угоди про примирення; у разі укладення угоди про визнання винуватості – з моменту ініціювання укладення угоди; у разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення або зміни обвинувачення.

References:

1. Ablamskyi, S.Ie. (2015). *Zakhyst prav i zakonnykh interesiv poterpiloho u kryminalnomu provadzhenni: monohrafiia* [Protection of the rights and legitimate interests of the victim in criminal proceedings: a monograph]. Kharkiv: Panov. [in Ukrainian].
2. Batiukova, V.E. (1995). *Poterpevsnyi v uholovnom prave: dySSERTatsyia kandydata yurydycheskykh nauk* [Victim in criminal law: dissertation of the candidate of legal sciences]. Moscow. [in Russian].

¹ Постанова від 02.09.2015 р. у справі № 161/19398/17 (Верховний Суд Першої судової палати Касаційного кримінального суду. <<https://precedent.ua/88739861>>).

3. Harbovskiy, L.A., Didkivska, H.V., Topchii, V.V. (2018). *Pravovyi status poterpiloho u kryminalnomu protsesi Ukraini*: monohrafiia [Legal status of the victim in the criminal process of Ukraine: monograph]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD». [in Ukrainian].
4. Hoshovskiy, M.I., Kuchynska, O.P. (1998). *Poterpilyi u kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Victim in the criminal process of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
5. *Konstytutsiia Ukrainy 1996* [The Constitution of Ukraine 1996] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 30, 3. [in Ukrainian].
6. Kornukov, V.M. (2005). Obespechenye y zashchitya prav lychnosty kak osnovnaia zadacha y kontseptualnaia osnova reformyrovaniya rossyiskoho uholovnoho protsessa [Ensuring and protecting the rights of the individual as the main task and conceptual basis of reforming the Russian criminal process]. *Aktualnye voprosy obespecheniya prav lychnosty v uholovnom sudoproizvodstve* [Topical issues of ensuring individual rights in criminal proceedings]. Saratov: Yzd-vo HOU VPO «Saratov. hos. akad. prava», 11-18. [in Russian].
7. Kostyuchenko, O.Iu. (2005). *Apeliatsiine oskarzhennia sudovykh rishen v kryminalnomu protsesi Ukrainy*: dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk [Appeal of court decisions in criminal proceedings of Ukraine: the dissertation of the candidate of legal sciences]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Krainyk, H. (2007). Pytannia shchodo poterpiloho vid zlochyynu, peredbachenoho statteiu 272 KK Ukrainy [The issue of the victim of a crime under Article 272 of the Criminal Code of Ukraine]. *Visnyk prokuratury* [Bulletin of the prosecutors office], no. 9, 43-48. [in Ukrainian].
9. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy 2012* [Criminal Procedure Code of Ukraine 2012] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>>. [in Ukrainian].
10. Melnykov, N.V. Uholovnoe presledovanye – samostoiatelnaia hosudarstvenno-vlastnaia deiatelnost prokuratury po obespecheniyu prav y svobod hrazhdan [Criminal prosecution is an independent state-power activity of the prosecutors office to ensure the rights and freedoms of citizens]. *Hosudarstvo y pravo* [State and law], no. 3, 20-28. [in Russian].
11. Mynskaia, V.S., Chechel, H.Y. (1988). *Vyktymolohycheskye faktory y mekhanyzm prestupnogo povedeniya*: monohrafiya [Victimological factors and the mechanism of criminal behavior: monograph]. Yrkutsk: Yzd-vo Yrkutskoho un-ta. [in Russian].
12. *Postanova vid 02.09.2015 r. u spravi № 161/19398/17* [Resolution of 02.09.2015 in the case № 161/19398/17] (Verkhovnyi Sud Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu) [(Supreme Court of the First Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation)]. <<https://precedent.ua/88739861>>. [in Ukrainian].
13. *Postanova pro sudovu praktyku spravakh pro vidshkoduvannia moralnoi (nemainovoi) shkody 1995* [The decision on judicial practice of cases on compensation of moral (non-material) damage of 1995] (Plenum Verkhovnoho Sudu Ukrainy) [(Plenum of the Supreme Court of Ukraine)]. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>>. [in Ukrainian].
14. Prysiazhniuk, T.I. (2006). *Instytut poterpiloho u kryminalnomu pravi Ukrainy*: avtoreferat dysertatsii kandydata yurydychnykh nauk [Institute of the victim in criminal law of Ukraine: the abstract of the dissertation of the candidate of legal sciences]. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Samoliuk, V.V. (2005). *Zakonne predstavnytstvo u kryminalnomu protsesi Ukrainy*: dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk [Legal representation in the criminal process of Ukraine: dissertation of the candidate of legal sciences]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Serhiienko, V. (2002). Deiaki aspekty zakhystu prav poterpiloho u kryminalnomu protsesi [Some aspects of protection of the rights of the victim in criminal proceedings]. *Visnyk prokuratury* [Bulletin of the prosecutors office], no. 4, 28-30. [in Ukrainian].
17. Sydorov, B.V. (1998). *Povedenye poterpevshykh ot prestupleniya y uholovnaia otvetstvennost*: dysertatsiia doktora yurydycheskykh nauk [Crime Victim Behavior and Criminal Liability: Dissertation by Doctor of Law]. Kazan. [in Russian].
18. Sym, A.V. (2006). *Funktsiia okhrany prav y svobod lychnosty v sovremennom rossyiskom hosudarstve*: avtoreferat dysertatsii kandydata yurydycheskykh nauk [The function of protecting the rights and freedoms of the individual in the modern Russian state: abstract of the dissertation of the candidate of legal sciences]. Moscow. [in Russian].
19. Tahantsev, N.S. (1994). *Russkoe uholovnoe pravo*. Lektsyy. Chast Obshchaia : v 2 t. [Russian criminal law. Lectures. Part General: in 2 volumes.]. Moscow: Nauka, vol. 1. [in Russian].
20. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy 2003* [Civil Code of Ukraine 2003] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1003-05>>. [in Ukrainian].